

Bibliografia

- CHAMBERS, Jack (2017): «William Labov: An Appreciation», *Annual Review of Linguistics*, núm. 3, p. 1-23.
- GORDON, Matthew J. (2006): «Interview with William Labov», *Journal of English Linguistics*, vol. 34, núm. 4, p. 332-351.
- MENEGOTTO, Andrea C. (2014): «La variación y el cambio a lo largo de la vida. Una entrevista a William Labov y Gillian Sankoff», *Estudios de Teoría Literaria*, vol. 3, núm. 5, p. 359-366.

CARME BARCELÓ
(1949-2024)

Carme Barceló i Torres, nascuda a Cartagena (21-03-1949), va morir a València el 23 de desembre de 2024. Era llicenciada (1974) i doctora (1982) en Filologia Semítica, amb Premi Extraordinari, per la Universitat Complutense de Madrid. Va ser titular de les universitats de València (1985) i de Còrdova (1986) i catedràtica de la Universitat de València, on va exercir de directora del Departament de Filologia Catalana (01.07.1998 / 18.06.2001) (19.06.2001 / 16.07.2002), primera dona que accedí al càrrec, i de degana (08.03.1985 / 15.02.1986) de la facultat. Des del curs 2020-2021 n'era professora honorària.

Fou membre del Consell General de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (universitats de València, d'Alacant, Jaume I de Castelló) des del 23 de gener de 1995, fins que cessà, a petició pròpia, el novembre de 2005. També va ser membre de la Acadèmia Valenciana de la Llengua (nomenament DOGV 4036, Decret 8/2001) (05.07.2001) amb renúncia voluntària 31.10.2003, i de la Junta Rectora del Patronat Especial «Sud-Nord. Solidaritat i Cultura» de la Fundació General de la Universitat de València (01.1995 / 06.1997). Ingressà a l'Institut d'Estudis Catalans com a membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica el 12 de juliol de 2023.

Conreà l'estudi de molt diverses facetes de la història de l'època islàmica peninsular, en especial les que fan referència a la llengua àrab dialectal que era pròpia dels sarraïns, després mudèjars i finalment moriscos de l'ara anomenat País Valencià. Hi dedicà la seva tesi doctoral *Minorías islámicas en el País Valenciano. Historia y dialecto*, Universitat de València, Instituto Hispano-Àrabe de Cultura, Madrid 1984, amb pròleg de Joan Fuster.

Col·laborà molt sovint amb Ana Labarta, col·lega a les universitats de Còrdova i de València, amb la qual publicà diversos estudis sobre lingüística del dialecte andalusí del País, com són els treballs:

«Precisiones sobre algunos arabismos en valenciano y otros Nuevos», *Quaderns de Filologia [Homenaje a don Manuel Sanchis Guarnier]* 1, 1984, p. 25-28; *La escritura árabe en el País Valenciano. I. Inscripciones monumentales*, Àrea de Estudios Árabes e Islámicos de Valencia, Valencia, 1998, 2 vols. 434 p., figs. i làms. i amb Ana Labarta, *Archivos moriscos. Textos árabes de la minoría islámica valenciana (1401-1608)*, PUV, Valencia, 2009, 380 p.

Amb Ana Labarta i Josefina Veglison publicà «Àrab i català en temps de Jaume I: una revisió a través del *Llibre dels feits*», dins Germà Colón Domènech i Lluís Gimeno Betí (ed.) *La llengua catalana en temps de Jaume I (2008. Castelló de la Plana)*, Publicacions Univer-

sitat Jaume I. Castelló de la Plana, 2010, 37-69 p.; *València àrab en prosa i vers*, Servei de Publicacions, Universitat de València [sèrie *Acadèmia dels Nocturns*]. València, 2011, 354 p., que consisteix en la traducció directa de 525 fragments de poesia i prosa literària àrab relacionats amb les terres valencianes i on s'ha donat cabuda tant als autors que van néixer i viure en aquest espai com als que en van marxar, als d'altres procedències que s'hi van establir i als escriptors que s'hi van referir sense mai haver-hi estat.

En l'obra *Àrab i català. Contactes i contrastos*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat [*Biblioteca Sanchis Guarner 74*] / PUV [*Filologia i Literatura Catalanes*]. València / Barcelona, 2011, 330 p., recull una sèrie de textos apareguts en diverses revistes i actes de congressos. La seva primera part, titulada «contactes», aborda els arabismes i la connexió medieval entre la llengua àrab i la llengua catalana. La segona part, sota el títol de «contrastos», està dedicada a mostrar les incoherències paleses als estudis que defensen la pervivència d'una llengua romànica pròpia parlada en terres valencianes abans de la conquesta de Jaume I.

De nou amb Ana Labarta, en el *Cancionero morisco. Poesía árabe de los siglos XV y XVI, introducción, edición, traducción e índices*, Ángeles Carrillo Baeza, València, 2016, 573 p., les autores editen i tradueixen 168 peces poètiques d'extensió molt diversa que tenen escassa relació amb els poemes medievals coneguts fins ara i que mostren la vitalitat de la literatura àrab dialectal de la Península fins a principis del segle XVII, amb la pervivència de poesies antigues i l'elaboració d'altres noves que fan referència als fets històrics d'aquell moment.

D'altra banda, Carme Barceló ha estat i és l'autoritat indiscutible en el camp de la toponomàstica valenciana. L'estudi dels noms de lloc ha estat sempre una feina feixuga que no sempre ha estat tractada amb seriositat i, tal com escriví la mateixa Barceló, «la ciència etimològica encarregada de la recerca dels noms de lloc és relativament recent i requereix amplis i variats coneixements filològics, domini d'altres ciències (geografia, història, economia), control dels canvis socials del territori o territoris que s'analitzen i poder disposar de moltes formes antigues escrites dels noms de lloc». Les publicacions dels treballs de Barceló sobre els topònims valencians s'iniciaren amb l'obra *Toponímia aràbiga del País Valencià. Alqueries i castells* (Institut de Filologia Valenciana, València 1983), que fou guardonada a la segona edició del Premi d'Assaig Vicent Boix de l'Ajuntament de Xàtiva.

Com s'ha dit, és una de les persones més expertes en el coneixement del patrimoni cultural de la nostra toponímia. La seva obra primerenca, suara citada i ben aviat i encara totalment exhaurida, continuà amb la publicació de *Noms àrabs de lloc* (Editorial Bromera [*Essencial 13*], València, 2010, 162 p.). A la vàlua intrínseca d'aquests treballs, cal afegir que els principals encerts radiquen en el fet de recollir les grafies antigues del nom de cada població i en haver inclòs a l'obra l'estudi de topònims d'altres països de la Mediterrània que ajuden a interpretar noms de lloc comuns a les àrees lingüístiques de l'àrab i del romanç (amb l'excepció del País Basc i de les actuals províncies de Girona, Santander i Pontevedra, on no hi consigna cap topònim d'origen àrab). Fins i tot ofereix els corresponents paral·lels localitzats a Portugal, Sicília, Marroc, Algèria i Tunísia.

Però no només cal destacar aquests dos estudis generals, sinó que són molts els articles publicats per Carme Barceló sobre toponímia menor (o no tant). Destaco, entre molts exemples, el topònim *Genovés* («El origen de un topónimo: El Genovés», *El Genovés. Festes*, Ayuntamiento de El Genovés, 1983, s.p.); els dedicats als noms de lloc de la Vall de Gallinera (*Aguaites 2*, 1988, 5-16 p.); a Penàliga (*A sol post 2*, 1991, p. 39-44); a la Vall d'Albaida (*Al-*

maig. *Estudis i Documents* 11, 1995, p.10-15); a la Vall de Guadalest (Joan F. Mateu i Antoni Furió (ed.), *A Vicenç M. Rosselló, geògraf, als seus 90 anys*, València, Universitat, PUV, 2021, 161-171 p.). Sovint la seva contribució o correcció aparegué en les ressenyes que publicà, com és el cas de la comarca de la Safor (ressenya d'A. Herrero: «Aportaciones a la toponimia de la Conca de la Safor. Ressenya», *Ullal* 6, 1985, 120-121 p.) i moltes altres.

Així mateix, són moltes les traduccions i transcripcions de textos àrabs i els informes que va fer com a resposta a peticions de col·legues de molt diverses especialitats (cas d'arqueòlegs, prehistoriadors, romanistes, filòlegs, arabistes, geògrafs, numismàtics i altres), i així continuà la seva aportació a la toponímia del País, com és el cas de Cullera i Moncofa i les seves respectives adaptacions a l'àrab, Vinalesa, Gafaut, L'Alfijó (L'Orxeta), Beniamer (Dénia), Suera i un llarg etcètera.

És autora també d'altres treballs més específics, com «Toponymie tribale ou familiale et organisation de l'espace dans l'aire valencienne à l'époque musulmane», *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée* 40, 1985, p. 29-38 o «Els noms de lloc de tipus Beni-», *Actes del X Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica Valenciana* (València, 1985), Universitat de València. València, 1986, 411-415 p., i cal destacar el fet que elaborà nombrosos informes sobre qüestions toponímiques a petició d'ajuntaments o d'altres entitats interessades.

També és autora d'encertades ressenyes d'obres cabdals dels Països Catalans, com la del volum primer de l'*Onomasticon Catalonia* de Joan Coromines i Joan Mascaró i Passarius relatiu als noms de lloc de les Illes Balears, i participà en nombrosos congressos sobre el tema. Un bon exemple pot ser «Adaptació aràbiga dels topònims antics». Universitat de València, *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*, València 2001.

Amb Ana Labarta s'ocupà també dels patronímics que figuren en el *Vocabulista* de Pedro de Alcalá (*Homenaje al profesor José María Fórneas Besteiro*, Universidad de Granada. Granada, vol. I, 1995, p. 337-355); La antroponímia en el *Vocabulista* de P. de Alcalá, *Estudios dedicados al profesor Juan Martínez Ruiz* (1991), Universidad de Granada. Granada, p. 105-111 i *Revista de Filología de La Laguna* [Homenaje a Rafael Muñoz] 17, 1999, p. 103-113.

Treballà també els patronímics àrabs que apareixen en el '*Llibre del Repartiment*' de València (Joan F. Mateu y Emili Casanova (ed.), *Estudis de Toponímia Valenciana en honor de Vicenç M. Rosselló i Verger*, Denes, València, 2010, p. 61-77. Sobre aquesta magna obra, objecte d'edicions poc exigents i d'estudis no sempre encertats, proposà una nova lectura que ha permès reconèixer gran nombre de personatges de l'elit social valenciana que vivia en el moment de la conquesta i les seves propietats territorials. També ha estat possible ubicar barris, carrers, edificis i altres elements urbans, fet que permet una visió molt més completa de la ciutat en època andalusí («Clave árabe para el Repartiment de Valencia», *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història* 66, 2016, p. 11-26 [<https://ojs.uv.es/index.php/saitabi/article/view/9630>]).

L'autora també gaudeix d'un gran prestigi com a experta en la història de l'època islàmica del que avui és el País Valencià i en l'estudi de la llengua parlada pels andalusins i, després, pels mudèjars i moriscos valencians, com ja ha estat dit. Són bàsics els seus treballs sobre història andalusina valenciana, com és el cas de «El sayyid Abū Zayd, darrer governador almohade de València», *Awrāq* 3 (Madrid), 1980, p. 101-109; *Abū Zayd, darrer governador almohade de València*, «Treves d'Abū Zayd amb Jaume primer al *Llibre dels Feits*», *Estudis dedicats al prof. Antoni Ferrando*, 2019, p. 187-201; «Sagunt i el seu territori en l'època àrab»,

Braçal, Revista del Centre d'Estudis del Camp de Morvedre [número especial i doble en commemoració del Centenari de la mort de Antonio Chabret i Fraga], 2007, p. 35-36 i 65-93.

Definitiva, al meu entendre, va ser la seva intervenció en la dura, aspra i llarga polèmica que s'originà a València els anys '80 sobre la suposada o negada berberització de la població del País en els segles VIII i IX. Els protagonistes principals foren estudiosos de prestigi com Pierre Guichard, d'una banda, i Mikel de Epalza i Maria Jesús Rubiera, de l'altra. El primer, catedràtic de la Universitat de Lió i amb una copiosa i valuosa obra sobre l'època andalusí del territori valencià, sustentà la pràcticament inexistència de llinatges àrabs al País i, en conseqüència, la màxima presència de població berber; els segons, ambdós catedràtics de la Universitat d'Alacant i també amb molta i variada obra de recerca, defensaven —no sempre respectant les bones formes que requereix l'acadèmia— el contrari.

El treball de Barceló, «¿Galgos o podencos? Sobre la supuesta berberización del País Valenciano en los siglos VIII y IX», *Al-Qanṭara* (Madrid), 11, 1990, p. 429-460, analitza alguns dels arguments utilitzats per Guichard per tal d'establir una majoritària presència berber en els segles VIII al XIII valencians i critica la metodologia emprada per aquest autor, «basada en similituds onomàstiques i toponímiques que en molts casos son fruit d'homofonies i de casualitats. Aporta dades que corresponen a altres zones i/o èpoques i minimitza o silencia les notícies existents sobre la presència àrab a la zona». Barceló posa les coses al seu lloc, tot sustentant que la discussió resulta inútil en una societat evidentment mixta si s'examinen convenientment les dades toponímiques i documentals. Sobre aquesta polèmica, cal admetre que no tothom està prou disposat a corregir o a matisar les seues pròpies teories per més que es rebati assenyadament la seva argumentació.

Molt útil i curiosa ha estat l'edició i estudi d'un còdex que conté les lleis dels mudèjars que eren súbdits d'un senyor, probablement de l'actual província d'Alacant, que va fer escriure entre els anys 1460 i 1485 la legislació que atenyia els seus sarrains. El text, en català, recull el dret civil i criminal propi de l'escola maliquí i es titula *Tractat medieval de dret islàmic: Llibre de la Çuna e Xara dels moros, introducció, edició, índexs y glosarios por...* Còrdova, 1989, XXIV + 123 p. + 2 llàm.

Carme Barceló és també i indiscutiblement la gran experta en epigrafia, tema al qual s'ha dedicat a bastament, llegint tota mena d'inscripcions en ceràmica. Com a mostra cito:

«Coleccionistas andalusíes. Primeras noticias», *Empúries*. Mayo 1999. Museu d'Arqueologia de Catalunya. Taula Rodona *Ceràmiques jònies d'època arcaica: centres de producció i comercialització al Mediterrani Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada en Empúries* (2000), *Monografies Emporitanes*, 11, p. 255-256.

«Las cerámicas con epígrafes árabes», en Anja Heidenreich *Islamische Importkeramik des Hohen Mittelalters auf der Iberischen Halbinsel*. German Archaeological Institute [serie *Iberia Archaeologica* 10] - Philipp von Zabern, Mainz, 2007, p. 293-312 [Teil VI. Annex].

«Epigrafia àrab decorando ceràmica», en Josep Vicent Lerma Alegria (comissari), Pau Armengol Machí (ed.), Javier Martí Oltra (dir.), *La ceràmica islàmica de la ciutat de València: 35 anys d'arqueologia urbana*, catàleg exposició *L'argila de la mitja lluna*, Ajuntament de València, 2018, p. 233-266.

«Cuatro cerámicas del Museo de Borriana con epigrafía Árabe», *Espacio, Tiempo y Forma, Historia Medieval* 34, I, 2021, p. 37-34 (amb Ana Labarta, Josep Benedito i José Manuel Melchor).

També ha tractat l'epigrafia que figura en grafits, pintura, capitells, porcellana, guixerries, làmines de plom, segells, socarrats, orfebreria... o en làpides sepulcralcs, com és el cas dels estudis «Làpida funerària de *Murbāṭir* (Sagunt, segle x)», *Studia Philologica Valentina* 5, 2001, p. 169-177; «Un epitaffio islamico proveniente da Maiorca portato a Pisa come trofeo di guerra?», *Quaderni di Studi Arabi. Nuova Serie* (Rivista annuale pubblicata dall'Istituto per l'Oriente, Roma) I, 2006, p. 55-68.

Les seves investigacions han traspassat les fronteres polítiques actuals, tal com es palesa en els treballs «Inscripció àrab del monestir de Sant Andreu de Sureda» i «Inscripció àrab de la Comanda del Masdèu. Trullars», publicats a *Catalunya Romànica XIV. El Rosselló*, i «La decoración árabe, caligráfica y vegetal de las vigas del Museu Diocesano (Barcelona)», *Arqueología y Territorio Medieval [AyTM]* 23 (2016), p. 57-73 (amb Ana Labarta).

Destaco també la classificació monetària que va fer de la Biblioteca de la Universitat de València i altres nombrosos treballs sobre numismàtica.

Donada la seva generositat i bonhomia, va dedicar moltes hores a resoldre preguntes que li adreçaven col·legues de molt diverses especialitats, i així consigno el seu ajut i col·laboració en tretze recerques sobre onomàstica i en quaranta-dues sobre qüestions epigràfiques. Així mateix, s'ocupà de fer els informes pertinents a les seixanta-quatre consultes sobre toponímia i onomàstica i a cent dinou sobre epigrafia que li feren arribar.

Al seu torn, elaborà tretze avaluacions de manuscrits i pergamins de diversa procedència així com també d'articles enviats a les revistes *Al-Qanṭara*, *Cuadernos de la Alhambra*, *Cuadernos de Madīnat al-Zahrā'*, *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos (Sección Árabe e Islam)* (des de 1995), *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* (des de 2007) i de la revista *Arqueología y Territorio Medieval* de la universitat de Jaén (des de 2014). Avaluà també Projectes d'Investigació per a la CICYT i la ANEP (àrea de Humanitats) (des de 1996); de treballs enviats per a la publicació al Department of Art & Art History de la University of North Carolina at Chapel Hill (USA) (2015) i fou avaluadora ocasional d'articles enviats a les revistes: *Cuadernos del Cemyr*, Instituto de Estudios Medievales y Renacentistas de la Universidad de La Laguna (2022), *Boletín de la Real Academia Española de la Lengua* (2022), *Monografies de Traducció i Interpretació (MonTI)* (2022), *Boletín de Museo Arqueológico Nacional* (2022); *En la España Medieval*, de la Universitat Complutense de Madrid (2017); *Revista del Centro de Estudios Históricos de Granada y su Reino* (2017); *Svmmma. Revista de Cultures Medievales* de l'Institut de Recerca en Cultures Medievales de la Universitat de Barcelona (2015); *Vínculos de Historia* de la Universitat de Castilla-La Mancha (2013); *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, de la Universitat de València (2007); *Anaquel de Estudios Árabes* de la Universitat Complutense de Madrid.

En l'apartat d'altres mèrits figura com a membre del Comitè Científic de la revista en línia *Boletín del Archivo Epigráfico* de la UCM (des de 2020) [<https://www.ucm.es/archivo-epigrafico>]; i també com a membre del Consell Assessor de la *Revista de Filologia Valenciana*, editada per l'Institut Alfons el Magnànim (des de 2017); com a membre del Consell Assessor de la revista *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos. Sección Árabe e Islam*, Universitat de Granada (des de 10.2003/...); com a membre del Consell Assessor de la revista *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* (des de 05.11.2007/...); com membre del Consell Assessor de la revista *Al-Qanṭara*. Instituto de Filología C.S.I.C. (03.05.1999 /03.05.2009) nomenament pel Comitè de Publicacions del CSIC per al període 2010-2014, renovat l'any 2014 per al període 2015-2019;

com a membre del Consell de Redacció de la revista *Cuadernos de Madinat al-Zahra'* (1987-2010); com a membre del Jurat Qualificador dels Premis «Ibn al-Abbār d'investigació» de l' Excm. Ajuntament d'Onda (Premis: IV, 1997; V, 1998; [bianual] VI, 2000; VII, 2002; VIII, 2004; IX, 2006; X 2008, XI 2010); com a membre del Comitè Científic de les V Jornadas Internacionales de Lenguas y Culturas Amerindias *Contacto Interlingüístico e Intercultural* (Cinc Segles. Universitat de València) (11.1999); com a membre del Comitè Científic del XXXIIè Col·loqui de la Societat d'Onomàstica Catalana (Algemesí, València) (10.2005) i com a membre del Comitè Científic del Seminario Internacional sobre la caña de azúcar (Junta de Andalucía - Ayuntamiento de Motril - Universidad de Granada) (06.1989 a 09.1994).

Consta també com assessora de l'exposició *L'Islam Valencià*, organitzada per la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana (1985) i del Projecte *The Benialí research project. Sierra Espadán (Spain)* dirigit pel professor Karl Butzer. University of Chicago (1982 / 1985).

Una intel·lectual de la dimensió de Carme Barceló es va fer mereixedora de nombrosos premis, al marge dels acadèmics i del també ja esmentat Premi "Vicent Boix", atorgat per l'Ajuntament de Xàtiva (2ª edició, 1982), va ser guanyadora dels següents:

Premi «Valenciana de l'any 2017», de la Fundació Huguet. Excm. Ajuntament de Castelló de la Plana, en reconeixement al «treball en el camp del lèxic, l'onomàstica i la toponímia andalusí, que són una part fonamental de la història del País Valencià», i del Premio Nacional «Profesor Muñoz Alonso» del Patronato de los Premios *Virgen del Carmen* del Ministerio de Marina (16/07/1975).

Finalment, cal assenyalar que Carme Barceló tingué una llarga, ferma i decidida trajectòria cívica, desenvolupada ja en l'època qualificada de «els anys de plom del País Valencià»: l'any 1980 va publicar, juntament amb Pedro López-Elum i Mateo Rodrigo, una molt dura ressenya a Antonio Ubieta, *Orígenes del reino de Valencia*, «Hispania», 40, p. 204-208, on els signants van mostrar una gran valentia, essent com era Ubieta el seu cap.

Més endavant, quan s'establí com a catedràtica a la Universitat de València —previ pas per la Càtedra de Còrdova—, s'integrà del tot a la societat valenciana, bo i acceptant diversos càrrecs i responsabilitats tant universitaris com no, tal com ha estat dit i *last but not least*, cal dir que sempre va estar compromesa amb els problemes del País, defensant en tot moment i circumstància la catalanitat de la llengua que parlen els valencians.

Dolors BRAMON
Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

JOSÉ MARÍA ENGUITA UTRILLA
(Santa María de Huerta, 1950 – Zaragoza, 2025)

«José Mari acaba de fallecer, tranquilo y en paz, a las 14:52 del 14 de enero de 2025. El mundo acaba de perder a una magnífica persona». Estas son las palabras con las que Marisa Arnal, esposa de José María Enguita, nos trasmitía la noticia que nos sumió en un profundo dolor a quienes tuvimos la suerte de contar con su amistad.